

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TIJORAT BANKLARINING YANGI IMKONIYATLARI

Maksudov Avazbek Ulugbek o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

PhD tadqiqotchisi. avazbek.maksudov@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezis raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklari faoliyatida shakllanayotgan yangi imkoniyatlarni va ularning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda onlayn bank xizmatlari, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar hamda raqamli platformalar asosida banklarning an'anaviy faoliyat doirasidan tashqariga chiqish imkoniyatlari yoritiladi. Tahliliy hisob-kitoblarga ko'ra, onlayn bank xizmatlaridan foydalanish bitta tranzaksiya uchun banklarning operatsion xarajatlarini 40–60 foizgacha qisqartirish, xizmat ko'rsatish tezligini esa 3–5 baravarga oshirish imkonini bermoqda. Natijada banklarda xarajat-daromad nisbati (CIR) 10–15 foiz punktga yaxshilanadi.

Iste'molchilar nuqtayi nazaridan, onlayn bank xizmatlari moliyaviy operatsiyalarni 24/7 rejimida, geografik cheklovlarisiz amalga oshirish imkonini yaratib, vaqt va qo'shimcha xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Hisob-kitoblarga ko'ra, bitta bank filialiga tashrif buyurish uchun sarflanadigan 30–60 daqiqalik vaqt va transport xarajatlari onlayn xizmatlar orqali deyarli nol darajaga tushadi. Shu bilan birga, raqamli kanallar orqali taklif etilayotgan moslashtirilgan mahsulotlar mijozlar qoniqishini oshirib, banklar uchun uzoq muddatli mijoz sodiqligini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, onlayn bank xizmatlari banklar uchun operatsion samaradorlik va daromadlilikni oshirish vositasi bo'lsa, iste'molchilar uchun qulaylik, tezkorlik va moliyaviy xizmatlarga kengroq kirishni ta'minlaydi. Shu tariqa, raqamli transformatsiya sharoitida onlayn xizmatlar tijorat banklarining

raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishini ta'minlovchi strategik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: raqamli transformatsiya, tijorat banklari, onlayn bank xizmatlari, yangi imkoniyatlar, bank samaradorligi, operatsion xarajatlar, mijozlar qoniqishi, raqamli platformalar, sun'iy intellekt, Big Data, Open Banking, moliyaviy inklyuziya.

Kirish

Mazkur ilmiy tezis raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklari faoliyatida yuzaga kelayotgan yangi imkoniyatlarni tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda onlayn bank xizmatlari va zamonaviy raqamli texnologiyalar banklarga an'anaviy faoliyat modellarida mavjud bo'lmagan darajada samaradorlik, moslashuvchanlik va mijozlarga yo'naltirilgan xizmatlar ko'rsatish imkonini yaratishi asoslanadi.

Tezisdan raqamli transformatsiya natijasida tijorat banklari uchun shakllanayotgan iqtisodiy va tashkiliy ustunliklar, shuningdek, onlayn xizmatlarning banklar va iste'molchilar uchun o'zaro manfaatli ekanligi ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan yoritib beriladi.

Asosiy qism

Raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklari faoliyatida sifat jihatidan yangi imkoniyatlar shakllanmoqda. Ushbu imkoniyatlar, avvalo, onlayn bank xizmatlari va raqamli texnologiyalar asosida bank biznes-modellarining tubdan o'zgarishi bilan bog'liqdir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy bank filiallari orqali amalga oshiriladigan bitta operatsiyaning o'rtacha qiymati (xodimlar ish haqi, infratuzilma, ijara, kommunal va hujjatlashtirish xarajatlari hisobga olingan holda) 8–12 ming so'mni tashkil etadi. Xuddi shu operatsiyaning onlayn kanallar orqali bajarilishi bank uchun o'rtacha 2–4 ming so'm xarajat talab qiladi. Natijada bitta tranzaksiya bo'yicha 40–60 foizgacha xarajatlarni tejash imkoniyati yuzaga keladi.

Agar tijorat banki oyiga 1 million dona to'lov operatsiyasini amalga oshirsa va ularning 60–70 foizi onlayn kanallar orqali bajarilsa, bankning oylik operatsion xarajatlari 3–5 mlrd so'mgacha qisqarishi mumkin. Bu mablag'lar bank tomonidan raqamli infratuzilmani rivojlantirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish, yangi raqamli mahsulotlarni joriy etish uchun yo'naltirilishi mumkin.

Shuningdek, onlayn xizmatlar banklarning Cost-to-Income Ratio (CIR) ko'rsatkichini o'rtacha 10–15 foiz punktga yaxshilaydi, bu esa umumiy moliyaviy samaradorlikning oshganini ko'rsatadi.

Raqamli transformatsiya banklarga an'anaviy foiz daromadlaridan tashqari yangi daromad manbalarini shakllantirish imkonini bermoqda. Onlayn xizmatlar orqali komissiyali to'lovlar, raqamli kredit mahsulotlari, platformaviy xizmatlar, uchinchi tomon servislariga integratsiya bank daromadlarini diversifikatsiya qiladi.

Amaliy ma'lumotlarga ko'ra, raqamli kanallari rivojlangan banklarda komissiyali daromadlar umumiy daromadlarning 25–35 foizini tashkil etmoqda. Bu holat banklarning foiz risklariga bog'liqligini kamaytirib, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Onlayn bank xizmatlari iste'molchilar uchun ham sezilarli iqtisodiy va vaqt samaradorligini ta'minlaydi. Hisob-kitoblarga ko'ra, bitta bank filialiga tashrif buyurish uchun mijoz o'rtacha 30–60 daqiqa vaqt va qo'shimcha transport xarajatlarini sarflaydi. Onlayn xizmatlar esa ushbu xarajatlarni deyarli nol darajaga tushiradi.

Bundan tashqari, raqamli bank xizmatlari moliyaviy operatsiyalarni 24/7 rejimida amalga oshirish; geografik cheklovlarsiz xizmatlardan foydalanish; shaffoflik va tezkorlikni oshirish imkonini beradi. Natijada mijozlarning bank xizmatlaridan foydalanish faolligi va qoniqish darajasi ortib, banklar uchun uzoq muddatli mijoz sodiqligi shakllanadi.

Raqamli transformatsiya tijorat banklariga an'anaviy bank modellarida deyarli mavjud bo'lmagan imkoniyatlarni yaratadi. Xususan real vaqt rejimida mijoz xulq-atvorini tahlil qilish; individual va moslashtirilgan moliyaviy

mahsulotlar yaratish; platformaviy bank ekotizimlarini shakllantirish; filial tarmog'ini kengaytirmasdan bozor ulushini oshirish. Bu imkoniyatlar banklarni klassik moliyaviy vositachidan raqamli moliyaviy xizmatlar markaziga aylantiradi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklari faoliyatida an'anaviy bank modellarida mavjud bo'lmagan mutlaqo yangi imkoniyatlar shakllanmoqda. Onlayn bank xizmatlari, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va raqamli platformalar banklarga moliyaviy xizmatlarni real vaqt rejimida, moslashtirilgan va ekotizim yondashuvi asosida taqdim etish imkonini bermoqda.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli transformatsiya banklarni faqat moliyaviy vositachi sifatidagi roldan chiqib, raqamli moliyaviy xizmatlar markaziga aylantirmoqda. Bu jarayon banklarga yangi daromad manbalarini shakllantirish, mijozlar bilan uzoq muddatli raqamli aloqalarni rivojlantirish hamda geografik va tashkiliy cheklovlarsiz faoliyat yuritish imkonini yaratadi. Ayniqsa, onlayn xizmatlar banklar uchun operatsion moslashuvchanlik va tezkorlikni oshirgan holda, iste'molchilar uchun qulaylik, vaqt tejalishi va moliyaviy xizmatlarga kengroq kirishni ta'minlamoqda.

Umuman olganda, raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklarining yangi imkoniyatlari bank sektorining strategik rivojlanish yo'nalishini belgilab bermoqda. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish banklarning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion moliyaviy mahsulotlar yaratish va bank tizimining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vial G. Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda // *The Journal of Strategic Information Systems*. – 2019. – Vol. 28(2).

2. Verhoef P.C., Broekhuizen T., Bart Y. et al. Digital Transformation: A Multidisciplinary Reflection and Research Agenda // *Journal of Business Research*. – 2021. – Vol. 122.
3. Gomber P., Kauffman R.J., Parker C., Weber B.W. On the Fintech Revolution: Interpreting the Forces of Innovation, Disruption, and Transformation in Financial Services // *Journal of Management Information Systems*. – 2017. – Vol. 35(1).
4. Berger A.N., Mester L.J. Inside the Black Box: What Explains Differences in the Efficiencies of Financial Institutions? // *Journal of Banking & Finance*. – 1997. – Vol. 21.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Sound Practices: implications of fintech developments for banks and bank supervisors. – BIS, Basel, 2018.
6. World Bank. Digital Financial Services: Challenges and Opportunities for Emerging Economies. – Washington, DC, 2020.
7. OECD. Digital Transformation in the Financial Sector. – Paris: OECD Publishing, 2021.
8. McKinsey & Company. The Future of Digital Banking. – McKinsey Global Institute, 2020.
9. PwC. The New Banking Reality: Digital Transformation and Platform Business Models. – PwC Report, 2019.
10. Petrova L.A., Kuznetsova T.E. Digital Transformation of the Banking Sector: Trends and New Business Models // *Finance: Theory and Practice*. – 2020.
11. Sujud H., Hashem B. Effect of Bank Innovations on Profitability and Return on Assets // *International Journal of Financial Research*. – 2017.
12. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimini raqamli rivojlantirish bo'yicha tahliliy ma'lumotlar. – Toshkent, so'nggi yillar.